

GRAŻYNA WŁADYSŁAWA DĄBROWSKA

(28 XI 1921–12 V 2016)

Grażyna Władysława Dąbrowska, nestorka etnochoreologii, była główną twórczynią współczesnego obrazu tej dyscypliny w Polsce. Całe życie poświęciła badaniom i popularyzacji polskich tańców ludowych, a zwłaszcza tańców Mazowsza. Sześć dziesięcioleci niezwykle twórczej i konsekwentnej działalności sprawiło, że Grażyna Dąbrowska stała się największym autorytetem w zakresie polskich tańców ludowych, czołowym ekspertem cenionym zarówno w kraju, jak i zagranicą.

Grażyna Dąbrowska należy do generacji Kolumbów, których wchodzenie w dorosłe życie przypadało na okres wojny. Zaburzony został jej normalny tok życia i rozwoju, stopnie naukowe zdobywała z wielkim opóźnieniem, pochłonięta działalnością zawodową. Utrudniony miała start do działalności naukowej, bez stabilnej placówki badawczej w tym zakresie w Polsce.

Urodziła się w Warszawie, lecz od wczesnego dzieciństwa żyła w wiejskich i prowincjonalnych środowiskach, poznawała lokalne zwyczaje i tradycje. W l. 1925–35 mieszkała w Głazie w powiecie wieluńskim, w l. 1932–39 uczęszczała do gimnazjum w Wieluniu, Kępnie i Lublińcu, gdzie mieszkała w l. 1935–39. Matkę wspomina jako „wybitnie uzdolnioną [...] wspinałą pierwszą nauczycielkę i wychowawczynię dzieci”. Ambicje artystyczne zdradzał już ojciec, Marceł Dąbrowski, który po wczesnych próbach aktorstwa, kursach u profesora Kazimierza Gabryelskiego w Krakowie (słynnego odkrywcy talentów aktorskich: Jaracza, Osterwy, Węgrzyna, Dulębianki), pasję życiową odnalazł w innym zawodzie. Pracował w więziennictwie, zajmował się doskonaleniem metod resocjalizacji i zmniejszania przestępczości. W tej dziedzinie osiągał znaczne wyniki, wszedł do literatury kryminologicznej i penitencjarnej, a także językoznawczej i etnograficznej. Opublikował między innymi: *Zza krat i bram więziennych, dialogi z życia więźniów* (1924) i *Słownik gwary więziennej* (1933).

Grażyna ewakuowana z rodziną ze Śląska, wybuch wojny przeżyła w Warszawie, gdzie włączyła się do harcerek służby sanitarnej. Po kapitulacji wróciła na wieś w Wieluńskim, ale po śmierci matki (ojciec się ukrywał), przedostała się z powrotem do Warszawy. Wybuch powstania zastał ją na Pradze. Gdy Niemcy wypędzali ludność Pragi w kierunku Modlina, zbiegła spod eskorty i dotarła do Piotrkowa Trybunalskiego. Po przejściu frontu wschodniego powróciła na wieś do Głazu.

Po wojnie uczyła w szkołach wiejskich, zajmowała się pracą świetlicową i wychowaniem artystycznym. W l. 1946–49 uczestniczyła w wakacyjnych kursach teatralnych dla nauczycieli, organizowanych przez Ministerstwo Oświaty. Tam odkryła swe powołanie życiowe. „W programie kursu wiele godzin poświęcono tematyce artystycznej kultury ludowej. Dzięki temu poznałam w praktyce polskie tańce ludowe różnych regionów i na-

rodowe” – wspomina w wywiadzie, którego udzieliła pod koniec kariery; występowała też w zespołach teatralno-tanecznych m.in. w Operze Leśnej, a nawet za granicą w Pradze.

W roku 1948 zamieszkała na stałe w Warszawie i przez lata aktywnie uczestniczyła w rozwijaniu amatorskiego ruchu artystycznego, organizowanego pod patronatem instytucji państwowych, konsultowała i tworzyła zespoły folklorystyczne, redagowała publikacje szkoleniowe, i tej praktycznej działalności pozostała wierna do końca życia.

Studia etnograficzne zaczęte w 1956 r. w Warszawie u Witolda Dynowskiego, kończyła w późnym wieku w l. 1961–65 na Uniwersytecie Wrocławskim u Adolfa Nasza. W l. 1961–64 uczestniczyła w kursach kinetografii Labana Knusta, organizowanych pod patronatem Ministerstwa Kultury i Sztuki przez Roderyka Langego, ucznia Albrechta Knusta w Folkwang Hochschule w Essen, uzyskując uprawnienia pedagogiczne w zakresie kinetografii. Nawiasem mówiąc, w Langem – dużo młodszym – trudno było jej dojrzeć swego nauczyciela, przeciwnie, przez całe życie widziała w nim głównego konkurenta w walce o palmę pierwszeństwa. Można powiedzieć, że tę konkurencję oboje wygrali, Grażyna w zakresie etnochoreologii krajowej, Roderik, głównie za granicą, w zakresie międzynarodowej antropologii tańca.

Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte to okres intensywnych badań terenowych Grażyny, przygotowywanie publikacji repertuarowych dla tanecznego ruchu folklorystycznego oraz aktywny udział w rozwoju tańców regionalnych, organizowanie amatorskich zespołów tanecznych, reżyserowanie przedstawień muzyczno-taneczno-teatralnych.

Decydujące znaczenie dla zawodowej kariery Grażyny miała jej praca w Instytucie Sztuki PAN zaczęta w 1968 r. i zakończona przejściem w stan spoczynku w roku 1981. Grażyna stała się akademickim badaczem tańców ludowych, po długiej przerwie re-aktywowała działalność dawnej Sekcji Tańca Ludowego (epizodyczną współpracę zaczęła już w l. 1954–55). Rozwinęła intensywne badania terenowe. W Instytucie Sztuki w 1973 r. obroniła pracę doktorską, opublikowaną po latach pt. *Taniec ludowy na Mazowszu* (1980), promotorem był Adolf Nasz.

W 1972 r. została członkiem Komisji Terminologicznej Tańca Ludowego, później przekształconej w Study Group on Ethnochoreology (International Folk Music Council, od 1981 r. pod zmienioną nazwą jako International Council for Traditional Music) i przez trzy dziesięciolecia aktywnie uczestniczyła w kolejnych seminariach międzynarodowych w różnych krajach (1972 Wipersdorf, 1976 Zaborów, 1979 Neustrelitz, 1980 Sztokholm, 1981 Oslo, 1986 Berlin, 1988 Kopenhaga, 1990 Budapeszt, 1992 Nafplion, 1994 Skierniewice, 1996 Triest, 1998 Istanbuł, 2000 Korczuła, 2002 Seged, 2003 Bamberg, sub-study group). Dwa seminaria międzynarodowe współorganizowała w Polsce, w 1976 r. w Zaborowie, gdzie obrady poświęcone były terminologii tanecznej, analizie i klasyfikacji tańców ludowych, zakres był jeszcze ograniczony do kręgu europejskiego. Seminarium zorganizowane w 1994 r. w Skierniewicach dotyczyło związków tańca z obrzędami i muzyką; miało już zasięg międzykontynentalny i odbyło się z udziałem wielu najwybitniejszych etnochoreologów

światowych. Według zgodnej opinii, wyniki seminariów zorganizowanych w Polsce zostały wyjątkowo starannie opracowane i wydane, tom zaborowski w języku niemieckim, tom skierniewicki w języku angielskim i (co jest ewenementem) został on również w całości przetłumaczony na język polski. Stanowił on świetny wgląd w aktualną sytuację światowej etnochoreologii, wyjątkowo silnie wówczas się rozwijającej.

Od początku działalność międzynarodowa Grażyny spotkała się z powszechnym uznaniem specjalistów, dowodem może być powołanie jej już w 1972 r. do składu jury Festiwalu Naddunajskiego na Węgrzech, później również do jury festiwalu w Chorwacji. Największym osiągnięciem w tym zakresie było przygotowanie na występy w ramach międzynarodowego festiwalu folklorystycznego w Belgii w 1975 r. inscenizacji *Wesele kurpiowskie* z udziałem wykonawców z trzech wsi z regionu. Grażyna nie zaprzestała działalności praktycznej w Polsce, nadal reżyserowała zespoły i widowiska folklorystyczne, m.in. w l. 1972–79 „Koncerty Mazowieckie” na festiwal w Płocku.

Stan wojenny ograniczył jej działalność, którą ponownie z wielkim rozmachem rozwinęła po zmianie ustroju państwa. Od roku 1991 poprowadziła w Filharmonii Narodowej w Warszawie cykl dwunastu koncertów pt. *Pieśń ojczyźnej ziemi* poświęconych polskim tańcom i muzyce ludowej. Koncerty entuzjastycznie witała młodzież. Cykl zakończony albumowym wydawnictwem i dokumentacją audiowizualną, należy do największych dokonań w zakresie nobilitacji ludowych tradycji w kulturze naszego narodu.

Już w 1989 r. Grażyna Dąbrowska zorganizowała Polskie Towarzystwo Etnochoreologiczne, które scaliło całe środowisko aktywistów regionalnych, popularyzatorów i naukowców we wspólnym działaniu. Wyrazem tego był biuletyn towarzystwa, a przede wszystkim leksykon tańców ludowych. Leksykon rodził się w bólach, w nietypowej sytuacji, nie firmowała go żadna instytucja akademicka. Miałem okazję uczestniczyć w ostatnich etapach redakcyjnych i utwierdzić się w przekonaniu, że jest to dzieło niezwykle, pierwsze w Polsce wyczerpujące opracowanie problemu, wykorzystujące całą literaturę etnograficzną na ten temat, wszystkie istniejące zasoby archiwalne, a przede wszystkim wyniki prac terenowych, etnografów, instruktorów zespołów folklorystycznych i w ogóle wszystkie dostępne źródła. Forma wydawnicza leksykonu z wolną się krystalizowała i otrzymała dojrzałą postać, chyba najlepszą z możliwych. Zgodnie z tytułem, zasadniczy materiał leksykonu został ułożony według nazw tańców. Odmian nazw może być bez liku, dlatego wybór określonej odmiany jako podstawowej, ustala jednocześnie typologię nazw dla polskiego repertuaru. Dla pewnych grup tańców wprowadzono hasła nadrzędne, scalające hasła szczegółowe, jak dotąd są to tylko wyjątki od reguły, którą jest układ słownikowy haseł. Typologiczne myślenie znajdowało w pracach Grażyny Dąbrowskiej coraz wyraźniejszą postać. Nowością i głównym osiągnięciem teoretycznym ujawnionym w leksykonie w formie oddzielnego rozdziału, jest typologia ruchów i układów tańcowych występujących w polskich tańcach ludowych. Przygotowuje ona i ustala język opisu poszczególnych tańców, bogato ilustrowany rysunkami. Jest to rzecz nie

do przecenienia ze względów teoretycznych i praktycznych. Bardzo użyteczny jest przegląd regionalny tańców wsparty mapami ukazującymi główne strefy tańców w Polsce. Regionalizacja ta jest również indywidualnym dziełem Grażyny Dąbrowskiej ujawnionym już we wcześniejszych pracach. Poszczególne hasła zawierają nie tylko opisy ruchów tanecznych, lecz także zapisy melodii im towarzyszących. Całość uzupełniają ilustracje w postaci fonu i wideo. Leksykon opatrzony jest niezbędnym aparatem krytycznym i zainteresowanych odsyła do literatury z pełnymi opisami tańców umożliwiającymi ich odtworzenie. Leksykon powstał dzięki uporowi i konsekwentnej działalności Grażyny Dąbrowskiej, jednak przy znacznym wsparciu pracowników Instytutu Sztuki PAN. Szczęśliwie zakończony wieloletni projekt wydania *Leksykonu: Taniec w polskiej tradycji* (2005/2006), to szczytowe osiągnięcie polskiej etnochoreologii powojennej, życiowe dzieło Grażyny Dąbrowskiej. Zamyka ono też pewną epokę, następna generacja etnochoreologów nie zdołała utrzymać przy życiu Polskiego Towarzystwa Etnochoreologicznego i musi na nowo się organizować. Grażynie Dąbrowskiej nie udało się przygotować następców do kontynuacji pracy, miała duszę artysty, próbowała sił w różnych dziedzinach, w plastycznym przedstawianiu ruchów tanecznych, w jej wycinankach wyróżniają się tematy taneczne, zorganizowała konkurs krajowy na fotograficzne przedstawienia tańców ludowych, w małym mieszkanku na dużych krosnach tworzyła kilimy zdobiące jej mieszkanie i instytucje w terenie, ambicje reporterskie ujawniają się we wspomnieniach z prac terenowych, życia i działalności w ciekawych czasach. Nad wspomnieniami pracowała do ostatnich dni. Na pogrzebie organizatorzy ujawnili tomik jej poezji.

Grażyna Dąbrowska uhonorowana była wieloma odznaczeniami, m.in. w 1987 r. Nagrodą Oskara Kolberga, w 2003 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu *Polonia Restituta*, w 2011 r. – Złotym Medalem Zasłużony Kulturze *Gloria Artis*.

PUBLIKACJE ZWARTE GRAŻYNY DĄBROWSKIEJ

Krakowiak, Warszawa 1952, wyd. 2, 1961

Taniec w obrzędzie weselnym Kurpiów Puszczy Zielonej, Wrocław 1965

Tańce Kurpiów Puszczy Zielonej, Warszawa 1967

Obrzędy i zwyczaje doroczne jako widowisko, cz. 1–2, Warszawa 1968, wyd. 2, 1971–72

W kręgu polskich tańców ludowych, Warszawa 1979

Folklor Mazowsza, t. I, *Mazowsze nad Świdrem*, Warszawa 1980

Taniec ludowy na Mazowszu, Kraków 1980

Analyse und Klassifikation von Volkstänzen (Study Group of Folk Dance Terminology of IFMC 1976 Zaborów), red. wraz z Kurtem Petermannem, Kraków 1983

Wesele kurpiowskie, fot. Z. Lewandowski, Z. Szargut, Kraków 1985

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Etnochoreologicznego, Warszawa 1989–2001

Tańczujże dobrze: Tańce polskie, Warszawa 1991

Dance ritual and music (Study Group of Ethnochoreology of ICTM 1994 Skierniewice), red. wraz z Ludwikiem Bielawskim, Warszawa 1995, wersja polska: *Taniec, rytuał i muzyka*, Warszawa 1997

Pieśń ojczystej ziemi. Cykl koncertów w Filharmonii Narodowej w Warszawie, Warszawa 1997

Taniec w polskiej tradycji. Leksykon, Warszawa 2005–06

Folklor na scenie, Warszawa 2012.

Ludwik Bielawski

